

EPİSTEMOLOJSKE PREPREKE PROUČAVANJU KULTURA ASSANE SYLLA

STVARALAČKA DELATNOST ljudskog bića razvila se tokom povesti u mnogim prvcima zadržavši posebne oblike svojstvene svakom narodu, njegovom dobu i njegovoj sredini. Doista, svaki narod utisnuo je znak svog genija na sveukupnost svojih društvenih, umnih i umetničkih dostignuća. Obrnuto, ovi odražavaju ličnost naroda koji ih je stvorio u tom smislu što otkrivaju njegovu razinu umne i moralne zrelosti, zbiru uloženih napora i iskustava doživljenih u toku veka. Utrošak umne, fizičke, duhovne i moralne snage doveo je, u svakom ljudskom društvu, do stvaranja zbiru vrednosti koje čine njegovu kulturnu baštinu, to jest njegovu kulturu. U stvari, kulturom naroda zovemo sistem vrednosti kojeg je on marljivo stvorio unutrašnjim naprima u toku povesti a, takođe, i pozajmicama, vrednostima koje osiguravaju blagostanje i uravnoteženost pojedinaca u grupi.¹ Reč je upravo o umetničkim stvorenjima, o profesionalnim tehnikama, o iskustvenim ili naučnim znanjima, o društvenim ustanovama, o verovanjima i verskim običajima, o moralnim i filozofskim shvatanjima, itd. Sve su to vrednosti koje, unutar društva, čine homogen sistem koji se razvija dinamikom koju pokreće unutrašnje potrebe i napor, i spolašnji uticaji. Međutim, spoljni uticaji pripadaju na kraju kulturi naroda koji je umeo da ih prihvati.

Cini se, uostalom, da najbogatije najrazvijenije kulture duguju svoj procvat mnoštvu dodira i kulturnih i trgovačkih razmena koje su imale s drugim kultrama. Zahvaljujući ovim dodirima, jedan narod i otkriva ostvarenja drugih, postaje svestan svojih praznina i nastoji da ih popuni. Svakako, kada do susreta dve nacije dođe surovim sukobom kakav je rat, koji je propašćen otudujućom kononizacijom, za savladani narod može da usledi dekulturalacija, to jest raspad političko-upravnih struktura, degradacija običaja, razaranje tradicionalnih hijerarhija, obesvećenje obreda i simbola.

Ali, uglavnom, ono što proističe iz dodira medju narodima jeste pre pojava pozitivne akulturacije. Poznato je da su česta putovanja ka drevnom Egiptu obogatila antičke Grke u oblastima kao što su: filozofija, matematika i arhitektura. Rimljani, koji su, međutim, savladali Grke oružjem, pretrpeli su snažnu akulturaciju u svom susretu s njima.

Evropa, naslednica rimske civilizacije, mnogo duguje svojim dodirima sa Srednjim Istokom, ona je prenala zemljama koje je kolonizovala, u Africi, u Aziji, u Americi, naučna i tehnička znanja. Velike religije i političke ideologije takođe su se šire ovim susretima.

Valja, međutim, priznati da, ako su dodiri između naroda često bili činoci napretka društvenog i kulturnog procvata, njihova glavna svrhovitost počivala je, u izvesnim slučajevima, na osvajanju i ekonomskom izrabljivanju a ne na potrebi da se upoz-

naju, da se shvate druge civilizacije i da se s njima saobraća.

O poslednje istraživanja, upoznavanja, otkrivanja drugih kultura preuzeće naučnici, profesionali i amateri istraživanja. Ali ono je često bilo ostvareno za potrebe osvajanja i ekonomskog izrabljivanja. Prema tome, pretrpelo je hipotezu ove zavisnosti i povuklo je predrasude i zablude koje su usporile uzajamno razumevanje naroda.

Otkrivamo te iskrivljene tehnike istraživanja, ta pogrešna tumačenja, te površne analize, te pogrešne prevode² u redovima sociologa, entologa i filosofa prošlog veka i čak i u novijim radovima.

Ovo ukazuje na važnost i hitnost iznošenja na videlo glavnih epistemoloških prepreka koje zakrjuju put otkriću i naučnom upoznavanju kulture. To čineći, upućujemo se putem veće objektivnosti, veće naučne strogosti koja će oslobođiti transkulturno istraživanje svih zabluda koje su ga tako dugo ometale. Tako ćemo doprineti usavršavanju metodologije za proučavanje kultura.

Uglavnom možemo reći da najvažnije epistemološke prepreke koje smo mogli da razaznamo prostočištu u činjenice da se nije uvek bilo svesno: 1) raznolikosti i osobenosti kultura, 2) teškoća vezanih za opštenje između dve udaljene kulture, 3) osetljivosti upotrebe tehnika istraživanja.

I Raznolikost kultura

1. Razlika opredeljenja

Kao što je tako dobro pokazao Arturo Labriola³, postoji mnoštvo vrednosti koje traže ljudsku privrženost. On ih razlikuje četiri, koje se podudaraju s četiri glavne vrednosti Renée Le Sene: Dobro, Lepo, Ljubav, Istinito. Mogli bismo možda da im dodamo i druge. Tako postupci ljudi mogu da se razilaze u meri u kojoj jedni daju prednost moralnim vrednostima i stvaraju civilizaciju s etičkom dominantom, to jest društvene ustanove i norme pristojnosti koje određuju do najsitnijih pojedinosti dobro vladanje i dobre odnose medju jedinicama. Drugi upućuju svoje napore u pravcu verskih vrednosti i stvaraju sebi ideal života utemeljen u duhovnosti. Drugie su to ekonomске vrednosti koje usmeravaju napore ka proizvodnji materijalnih dobara, razvoju znanja i profesionalnih tehniki, ovladavanju okolinom i stvaranju boljih životnih uslova. Pored ovih opredeljenja, razvile su se civilizacije s estetskom dominantom, gde se mnogo troši na stvaranje umetničkih dela i gde su sve delatnosti ulepšane ukrasima, muzikom i plesom. Svakako,

reći da se u takvoj civilizaciji jedna od vrednosti smatra za dominantnu, ne znači da su druge iz nje isključene, one su prisutne ali zauzimaju manje važno mesto nego povlašćena vrednost.

Prema tome, shvatamo da čovek koji pripada kulturi koja je u njemu vaspitanjem iskovala norme misli, paradigme moralnog držanja i duhovna poimanja, nije uveli kadar da razume ideologiju nekog drugog koji pripada udaljenoj kulturnoj sferi. Da navedemo samo jedan primer, podsetimo se reči Lorana Baranže-Feroa koji se čudi i negoduje pred činjenicom da siromašni radnik iz naroda Volof dopušta da ga vraćava laskanja »za nekoliko trenutaka liše zarade od više dana rada«. Psihosočajni i moralni podsticaji radnika koji daje svoj novac vratio očevidno su izmicali Berenže-Feroa.

Zapadnjački posmatrači i istraživači često su nailazili na ponašanja koja su se činila nastranim i koja su oni krivo tumačili. Afrikanac ili Azijac koji po prvi put dolazi u Evropu izlaze se istoj opasnosti.

Dakle, istraživač koji prelazi iz jedne kulture u drugu, mora da učini napor decentralizacije, kako bi rekao Žan Pja Pjaže, da bi se izvkao iz sopstvenih okvira kulturne referencije. To je prethodan uslov kojeg treba da ispunji kako bi mogao da pronike u kulturu drugih.

Očigledno, taj napor decentralizacije prepostavlja da istraživač već jeste iznad svake predrasude i svake unapred začete ideje kada se dotiče kulture različite od njegove. Te predrasude već su postavile žilave prepreke razumevanju kultura. To su, na primer, proizvoljne tvrdnje, kao postojanje prelogičkih mentaliteta (Lisjen Levi-Bril) ili nesposobnost crnca da prihvati filozofiju dostoju tog imena (Luj-Vensan Toma) ili podela koja pripisuje belcu razum a crncu osećajnost (Žozef Artir de Gobino).

Istraživači koji su prihvatali slične tvrdnje nisu razumeli da nerazvijeno kulturno stanje naroda u nekom dobu nije posledica neke konačne urodene nesposobnosti, ono nije ništa drugo do rezultat spoja slučajnih, povesnih ili geografskih činilaca podložnih brzom i korisnom razvoju kojeg su podstakli spoljni uticaji.

Više bismo bili nadahnuti da podemo od prepostavki jedinstva ljudske prirode; pošto to jedinstvo prirode ne sprečava različitost kultura, ni razliku u razini razvoja kultura.

2. Različitost područja upotrebe umnih sposobnosti

Posledica različitosti opredeljenja, razilaženje pravaca kojima se upućuju umne sposobnosti i stvaralački naporovi dovode do zburjivanja neobavštenog istraživača. Mogu se, na primer, ustanoviti u nekom društvu teškoće koje osećaju njegovi članovi pri rešavanju određenih problema (aritmetički ili geometrijski račun, mehanički sklop, itd.) Sviše brzo bi se zaključilo da je njihov nivo inteligencije nizak dok, u stvari, slabost postignutih uspeha izražava odsustvo vežbe ispitanih sposobnosti. Na drugim područjima mogli bi da postignu odlične rezultate; kao što vrat rođoslovac, nepismen, uspeva da razmrši srodničke veze više porodica po pravoj i pobočnoj liniji, vraćajući se unatrag čak za pet, šest ili sedam naraštaja⁴; kao bubnjar tam-tama koji može, nemajući pri ruci pisane note, da neposredno izrazi veliku raznovrsnost ritmova.

Ova postignuća memorijске inteligencije dobro pokazuju da vežba ojačava sposobnosti, odsustvo vežbe ih smanjuje. Tako kod naroda koji se ne služe pismom, sposobnosti veoma razvijenog zapamćivanja prikrivaju u velikoj meri tu prazninu. Dosta bogata usmena književnost može da postoji tamo gde ne postoje nijedno pisano delo. Podsetimo se da odsustvo pisma ne označava i odsustvo razmišljanja. Pismo čuva proizvode duha, ono nije uslov postojanja misli.

Istraživač koji proučava kulturu mora, dakle, da bude svestan te raznolikosti usmerenja umnih i fizičkih napora, i mora da posmatra i ispituje nadarenosti ili sposobnosti u oblastima u kojima se one u potpunosti upražnjavaju.

3. Razlika metoda izraza i saopštavanja ideja

Zapadnjački misililac sistematski, demonstrativno izlaze svoje ideje; on se služi zaključivanjem, polazeći od načela, i nastoji da uveri logikom rasudavanja, povezanošću sistema kojeg izgrađuje.



Drugde, u Africi, na primer, mislilac se otrve projektuje na teren i zasniva dijalog sa svojim sugradima, koristeći se doživljjenim iskustvom da bi dao savet, izrekao pouku ili primerom nešto pokazao. Prvenstvo nema diskurzivno rasudivanje nego intuitivno poimanje značenja koja se kriju ispod društvenih događaja i prirodnih pojava. To promišljanje očeviđno završava na naučnom običaju rezultata. Tako se na kraju ima upečatljiv repertoar izreka, poslovica, poučnih priča, mitova koji izražavaju dosledna shvatnja, u oblastima tako različitim kao što su vaspitanje dece, društvene ustanove, političko-upravna organizacija grada, umetnosti, religija, filosofija, itd.

II Teškoće opštenja

Problemi opštenja čine najveću prepreku koju istraživač mora da razume i savlada u transkulturnom proučavanju. Teškoće koje smo ranije proučili neposredno su vezane za opštenje, pošto prizivaju nužnost decentralizacije kojom se istraživač oslobođa sopstvenih skala vrednosti da bi bolje razumeo poruku drugih kultura. Ali ovde je reč o osnovnom uslovu transkulturnog istraživanja; ovome se pridodaju druge teškoće svojstvene opštenju, kao, na primer, jezički problemi.

1. Prikupljanje obaveštenja

Ono se obavlja uglavnom sledećim metodama:

a) skupljanje svedočanstava

Istraživač se zadovoljava dokumentima koje pribavljaju svedoci-očevici, putnici ili misionari, da bi izvodio svoje analize i tumačio ih. To je najslabije sredstvo za proučavanje kulture. Ništa ne zamenjuje neposredan dodir. Skoro je nemoguće da se shvate s razdaljine, posredstvom dokumenta sporne vrednosti, funkcionalne varijable primetljive samo u srži svakodnevnih radnji, i stabilne strukture koje deluju kao regulišući sistem.

b) anketi usmenim ili pismenim ispitivanjem

Ispitivač treba da bude kadar da s velikim osećanjem mere savlada otpore i psihološke inhibicije poput stida. Potrebno je dugo strpljenje i čak prijateljske veze da bi se steklo poverenje ispitivanih i dobili iskrneni odgovori.

c) Neposredno posmatranje

Ono može da bude nezgodno utoliko što zahvata spoljni stranu stvari, naročito kada istraživač upotrebi ranije postavljenu posmatračku šemu. On može da ima svoja središta zanimanja ali poželjno je da bude što je moguće manje voditelj i da pusti događaje da govore sami za sebe. To podrazumeva da živi životom grupe. Pri svemu tome, njegova posmatranja moraće da budu upotpunjena objašnjenjima koja će nastojati da dobije od ljudi kojih se ona tiču.

d) Pribegavanje tumaču

Pokazuju se neophodnim kada se proučava grupa čiji se jezik ne razume. Tako se nalazi na glavnu prepreku. Mnogobrojni su autori koji nam isporučuju značajne radevine, ne obaveštavajući nas o obrazovanju i ličnosti tumača koji im je pomagao. Šta vredi prevod tumača koji loše poznaje jezik istraživača? Uprkos divljenju koje možemo da osećimo za »boga vode« Marsela Griola, ne možemo da

se uzdržimo i ne upitamo koja je razina poznavanja francuskog jezika njegova pomagača, podnarednika Kogema koji mu je prevodio onako duboke reči starog dogonskog mudraca Ogotemelija.

c) Snimanja filmom ili magnetofonskom trakom

Ona mogu da pruže neprocenjive usluge ali zahtevaju prethodne mere opreznosti. Moraju da budu izvršena bez znanja posmatranih ili je tada potrebno da oni privatre da igraju svoj pravi život, bez maske, bez glumiljenja.

2. Analiza i tumačenje prikupljenih obaveštenja

a) Jezička prepreka

Upravo smo to podvukli: nedovoljno poznavanje jezika proučavane grupe može da povuče pogrešna tumačenje posmatranih činjenica i izraženih ideja. Čak i kad istraživač radi na jeziku kojeg dobro poznaje, on mora da posveti pažnju analizi upotrebljenih pojmoveva da bi se tačnošću odredio širinu njihova semantičkog polja. Pored smisla što ga izražava donotacija pojmoveva i izraza, često postoji prenesen smisao ili smisao izveden preširenjem, maštom, ponekad za potrebe tajnog opštenja. Taj široki smisao, kontacija, može da izmakne istraživaču koji ne pazi na tananosti jezika bogatog slikovitim izrazima, metaforama, osjetljivim sintetskim obrtima i simboličkim izrazima.

b) Društveno-kulturni kontekst

Činjenice izdvojene iz svog kulturnog okruženja mogu da se zaodenu značenjem drugačijim od onoga kojeg stiže kada se premete u društveni kontekst koji ih je proizveo. To znači da istraživač ne treba da se zatvori u granice predmeta svog proučavanja. Izvan tih granica mogu da postoje činjenice na čijoj se razini nalaze objašnjenja koja traži. Nije retko da se nađu opravdanja izvesnih ponašanja, ili obreda, vraćajući se daleko u povest grupe, ili poredeći ih s podacima prikupljenim u susjednom društvu.

III Tehnike istraživanja

Kao što se vidi, doista je teško sprovesti istraživanje do kraja. U svakom slučaju, postaje sve jasnije da istraživač ne može da se liši ispravnog primenjivanja modernih tehniki istraživanja na svim razinama svog proučavanja.

a) Na razini koncepcije, neophodno je da već u početku s tačnošću ograniči predmet svog istraživanja, da odredi svoje ciljeve, da izaberne najprikladnije metode istraživanja i pronađe odgovarajuća novčana i materijalna sredstva. Napor koji valja da uloži u istraživanje treba da budu dovoljno usavršeni, kako bi se usmerili ka ostvarenju utvrđenih ciljeva bez gubljenja snage i bez nepotrebnih lutanja.

b) Na razini analize činjenica i obaveštenja može se, prema slučaju, pribeti matematičkoj ili statističkoj obradi podataka ili pristupiti poređenjima, sravnjivanjima obaveštenja koja potiču iz raznih izvora. Proučavanje pojmoveva i izraza takođe može da donese rasvetljenja. U svakom slučaju, ma kakav da je upotrebljeni postupak, moraće razumom da dođe do konstanti, karakteristika svojstvenih proučavanoj kulturi.

Pri svemu tome, moraće da se izbegne opasnost egzotizma koja se sastoji u uveličavanju onog što izgleda čudno u očima neupućenih, zanemarujući analizu manje spektakularnih činjenica.

c) Na razini tumačenja rezultata analize valja izbeći žurna uopštavanja, izbeći da se uzme za izvesnost ono što je samo verovatno. Valja prihvati mogućnost nerešenih, privremeno nerešivih pitanja. U mom radu »Moralna filozofija Wolofa«, pokazao sam krajnje bogatstvo moralnih shvatanja naroda Wolof, da bih zatim priznao da je trenutno teško predstaviti metafiziku Wolofa, iako prilažem nekoliko odlomaka koji su preostali od njihovih drvenih metefizičkih shvatanja.

Zaključak

Da zaključim, reći ću da treba da postanemo svesni krajnje složenosti kulturnih činjenica toliko različitih od prirodnih pojava. Ove poslednje mogu da budu objašnjene vezama uzročnosti koje se do kazuju sa svom poželjnom strogotiću. U kulturnim činjenicama sve je vezano za sve. One se tiču ljudskog bića, prema tome sve humanističke nauke mogu da kažu svoju reč u proučavanju kulture. Stvari se komplikuju kada istraživač pripada drugoj kulturi.

Prema tome bi u najvećem stepenu bio potrebljano da transkulturno istraživanje vodi ekipa istraživača raznih struka. Ono bi tada imalo više mogućnosti da dostigne svoje ciljeve s maksimumom tačnosti. Ta višedisciplinska saradnja donosi, naime, proučavanju dopunska rasvetljenja, neophodna za razumljivost proučavanih činjenica. Uostalom, usamljeni istraživač ne može propustiti da popuni svoje praznine u znanju konsultujući stručnjake ili njihove radove. Kada dimenzije proučavanja to zahtevaju, njime bi trebalo da se zaduži međunarodna ekipa.

Tako, dakle, osjetljive i mnogobrojne prepreke koje čine teškim proučavanje kulture mogu da budu premošćene samo beskrajnim merama opreza psihološke, metodološke i tehničke vrste (decentralizacija istraživača, stobr. s. strogo odabiranje obaveštenja, tanansost analize, razboritost tumačenja), i savršenim vladanjem problemima opštenja. Sve ovo zahteva mnogo razmišljanja, strpljenja, utroška utroška snage i novca. Ali samo po tu cenu istraživači će moći da unaprede poznavanje kulture. A, u isto vreme, doprineće dijalogu kultura, uzajamnom razumevanju naroda.

S francuskog: G. Stojković

Prevedeno iz: »Bulletin de l'I.F.A.N.«, T.41, ser.B, n.4, 1979.

Ako ne želimo da odredimo sebi a priori izričitu odrednicu kulture, možemo bar da prihvati da je kultura neposredno vezana za sledeće pojmove:

1. društveno stanje društva (uslov pojavljivanja kulture);
2. stvaralačke dejavnosti (odgovori na unutrašnje i spoljni poticaj);
3. vrednosti (svrhonitos težnji);
4. tradicije (dosledni načini života) koje teže da se produže.
2. Na primer, izraz *wolf yala ngeeuc*, preveden je u knjizi Religije crne Afrike, tekstovi i sveta predanja »Tomasa i Linoa, kao »Bog mora«, a znači »Bog beskraja«.
3. U svom radu »Le crepuscule de la civilisation«, Paris, Mignot et Storz, 1936.
4. U svom radu »Les peuples de la Senegambie«, Paris, Le Roux, 1879.
5. Sastavio sam po diktatu vraca rodoslovca Mbayea Thiamia, brošuru pod naslovom: »Entretiens sur l'histoire de la Presqu'ile du Cap-Vert«, Dakar, Impriçap, 1970.
6. Objavila knjižara Sankore, avenija Pompidu, Dakar, 1978.